

legrégibb ruhája Andersen meséjét alakítja át, az *Üdülő a mélyben* Gorkij *Éjjeli menedékhelyét* idézi föl.

Az utóbbi másfél-két évtizedben kialakított szimbolikus-aforisztikus beszédmód szorosan összefonódik a kilencvenes évek elejétől formálódó műfajteremtő kísérletekkel. *A töve és a gallya* előszavában a szerző olyan műfajt harangoz be, amely nem epika, nem líra, nem dráma, nem esszé, s mégis mindegyikből van benne valami. Ami e műfaji keverék ellenére elsősorban mégiscsak novellának nevezhető, eredetileg a *Három* (1995) és a *Majd* (2005) című könyvekben kapott helyet. Rónay László pontos jellemzését idézve „a tudatfolyam mozgását megjelenítve, majd objektizálva olyan különleges szövegtest jön létre, amely nemcsak alkalmazkodik a modern próza jellegzetességeihez, azaz egyszerre enged bepillanttanunk az író és hősei kétségeibe, hanem bennünket is állásfoglalásra készít...” A spirituális útkeresés újra történeteken át és történetek között zajlik.

A *Majd* alcím alatt olvasható novellák azokat a (talán nem is olyan) távoli időket mutatják meg, melyekbe akkor jut el az emberiség, ha a sátáni, luciferi utat folytatja. Az egyik novella tudósítás 2900-ból, a másik a Krisztus utáni 3666. esztendőben játszódik. Az idő távoli, de a minden emberitől megfosztott automatizmusok üzemzavarai nagyon is maiak. Az egy töről fakadó groteszk humor és példázat másfél-két oldalas kisnovellákra redukál, s világunknak ebben a csontvázszerűségében rejtett lényege tárul föl. Maga a szerkezet is illékony, többnyire csak utal, ritkán fejt ki. Alapsémát ad, ami nyitott és variábilis. A behelyettesíthető, projekciós szerkezet nem idéz föl teljes epikai világot, mégis nagyon sokféle asszociációra serkent.

Három kisregény (*A labda, A forma, Vörös és vörös*) olvasható a második kötet végén. Mivel a kisregény mint jól körülírható műfaji kategória valójában nem létezik, inkább azon célszerű töprengeni, hogy a novellaszerű vagy a regényszerű alakítás dominál bennük. A első kettőben a novella. Hiszen leírások, elbeszélői kommentárok, hosszabb gyakorító részek, beágyazott elbeszélések helyett inkább egyetlen és egyszerű történet viszonylag gyors tempójú előadásáról van szó. A Stendhal *Vörös és feketejére* rájátszó *Vörös és vörösben* nagyjában egyenes vonalú ugyan a történet, mégis elágazásokra nyílik lehetőség. Itt a regény kritériumai fedezhetők föl. A Bourbon-restauráció világából a Kádár-korszak levegőtlen, perspektívtalan miliójébe dobja hőseit Jókai Anna. A mai olvasó persze óhatatlanul a maga idejére gondol, a mostani (karrierre) Szomjas Julikra. A kettősen baljós vörös tartományból valójában hová is jutottunk?

Olasz Sándor

Emberléptű irodalomtörténet

Albert Zsuzsa:
Irodalmi legendák,
legendás irodalom
Pro Pannonia Kiadói
Alapítvány, Pécs

„A *Legendás irodalom* legendái azért születtek, mert elhagytak bennünket azok a szentek, akiknek példamutató életére és művére szükségünk van. Az emlékezés feltámasztja őket” – írja Albert Zsuzsa eleddig hatkötetes sorozata egyik (második számozott, de harmadik tényleges) könyvének utószavában. „Hallgattam az anekdotákat, ahogy egykori íróbarátainkról mesélgettek azok, akik szerették őket, és sajnáltam, hogy nem hallgathatják többet. Aztán észrevettem, hogy az én kezemben van egy mikrofon, és már feltalálták a magánzószalagot” – valahogy így születtek azok a rádiós beszélgetések, amelyek lassacskán maguk is legendássá váltak. Legendássá, mert Albert Zsuzsa legendákat göngyölgető-bogozgató rádiós műsorai –, személyes tapasztalatommal megerősíthetem, irodalmi ízléstől, kortól, irodalmi érdeklődéstől, sőt olvasottságtól függetlenül – kivételesen népszerűek, hallgatottak voltak, s aztán ki ezt a részletet jegyezte meg pontosan, ki amazt pontatlanul, s mesélte tovább – továbbbépítve a legendák sorát –, mint egyetlen hiteles és igaz történetet.

Egyszer azt kérdezték García Márqueztól, jó dolog-e Nobel-díjas világhírű írónak lenni. Azt felelte, igen, mert így olyan nagyszerű emberekkel is megismerkedhetett, akikkel egyébként nem lett volna módja. Albert Zsuzsa, aki 1954 és 2008 között dolgozott a Magyar Rádió irodalmi osztályán, rádiósként – és persze alapvetően emberré habitusa révén – a magyar irodalom kiválóságainak roppant széles és impozáns körét ismerhette személyesen, s ahogy telt/fogyott az idő, egyre növekedett azok száma, akik már csak az emlékezetben éltek tovább. Felismerve, hogy pótolhatatlan kincs birtokába jutott, benső készletének parancsát követve, ezekről a nagyszerű emberekről más nagyszerű emberekkel emlékező beszélgetéseket szervezett a rádióban, s utóbb – mert a szó elszáll –, a beszélgetéseket könyvekben is közreadta. Ezek a könyvek – a *Legendás irodalom, irodalmi legendák* 5+1 kötete –, ma már látható, egy nagy-nagy szeretetből és nagy-nagy alázattal összerakosgatott sajátos huszadik századi irodalomtörténetté állnak össze, amelyek, nem mellesleg, egy rebbenékenyen finom lírai költő életművének a másik fővonalát képezik.

Elhangzott január 23-án a Magyar Írószövetségben, Albert Zsuzsa kötetének bemutatóján.

A *Legendás irodalom* – különös, sokszerzős irodalomtörténet. Működése egy kamarazenekaréhoz hasonló, ahol Albert Zsuzsa a karmester, a zenekar tagjai – barátok, pályatársak – az emlékezők, a mű pedig, amit játékkal felidéznek, a huszadik századi magyar irodalom egy-egy kiemelkedő alkotójának az élete és életműve. Ezeknek a kamara előadásoknak a láncolatából érzékletesen, emberközeli módon megrajzolódik a huszadik századi magyar irodalom, irodalmi közélet, sőt a társadalmi mozgások, változások története is. Albert Zsuzsa mintegy hetven alkotó legendás életét és életművét idézi fel, több száz pályatárs, jó barát közreműködésével. Olyan alkotókat, akik műveikkel megjelölték a múlt századot – Szerb Antaltól, Gulyás Páltól Sinka Istvánon, Kemény Jánoson, Weöres Sándoron át Ratkó Józsefíg, Baka Istvánig. A méltán ismertek mellett a méltatlanul elfeledetteket, vagy azokat, akiknek nem, vagy csak alig-alig jutott szakmai elismerés, mint – Végh Györgyöt, Hules Bélát, vagy az erdélyi félmagyar-félromán Tóth Istvánt. Főleg költők, de festők – Illés Árpád – nyelvészek – Pais Dezső – is élővé válnak az emlékező beszélgetésekben. Sokféle származású, habitusú, irodalomeszményű alkotóra hívja föl a figyelmet Albert Zsuzsa, az ágyra járó, budapesti proletárelélet élő Berda Józseftől a kolozsvári polgáreszmény legszebb karakterét az emigrációban is sugárzó Cs. Szabó Lászlón át az égiekhez tán közelebb álló Pilinszky Jánosig, de mindvégig egyetlen szempont vezérelte: a minőség. Minőség, a teremtett műveket illetően, és, mivel nálunk történelmi sorsunkból adódóan e kettő régtől fogva tragikusan összefügg, az alkotó emberi-erkölcsi minősége is. A karmester a maga jelen idejében soha nem lehet bizonyos abban, hogy jól választ-e. Hogy az a hetven alkotó, akiket Albert Zsuzsa társaival megidéz, valóban reprezentálja a múlt századot – azt az idő visszaigazolta. Mondom ezt akkor is, ha pillanatnyilag amnéziás korban élünk, már ami a hagyományaink megbecsülését vagy egyáltalán az ismeretét jelenti. Az idő visszaigazolta Albert Zsuzsa minőségérzékét – nemcsak a műveket, de az emberi minőségeket illetően is. Azok az emberi minőségeszmények, amelyeket a beszélgetők újra-meg újra felidéznek és megerősítenek, változatlanul érvényben vannak, még ha a szemfényvesztők másról próbálnak is meggyőzni – azok vannak érvényben ma is.

Hogy Albert Zsuzsának érdemes volt írásban is megjelentetni a beszélgetéseket, igazolja, hogy a *Legendás irodalom* megjelent kötetei első, folyóiratbeli megjelenései óta mintegy kézikönyvként szolgálnak. Számos adatpontosításukat, homályt, lappangó részletet felfedő eredményeiket az irodalomtörténet-írás forrásként használja – elég, ha csak arra utalok, hogy az *In memoriam* sorozat vonatkozó könyveiben rendre megjelennek a *Legendákra* való hivatkozások, idézetek.

A beszélgetések irodalomtörténeti hozadéka mellett azonban legalább ennyire fontosnak vélem a *legendák* egy másik eredményét is. Az irodalmi művek számos irányból megnyílhatnak. A ma uralkodó teoretikus vélekedések szerint csak a mű, a szöveg létezik, a kor ismerete, az író személyes élete, pláne legendája, nem lehet része a mű befogadásának. Néhány elszánt teoretikus vagy ideológus számára bizonyára így is van, de az irodalom mégiscsak azáltal nyeri el értelmét, ha a lehető legszélesebb kultúrahordozó réteg is megismeri és beépíti személyes világába – elsősorban a maga öröme persze, de – tudatosan vagy öntudatlanul – azért is, hogy képes legyen fenntartani a nemzet szellemi örökségét. Erre pedig csak a művek emberszabású közvetítésével lehet képes.

Albert Zsuzsa kérdései sokszor látszólag az írók személyes életére vonatkoznak, ám a beszélgetések észrevétlenül irodalomtörténeti horizontúvá mélyülnek, s bármily mesze kalandoznak is, mindvégig megmaradnak az irodalom erőterében. Nemcsak újabb számos, rejtett részletet ismerhetünk meg a korról, a művek keletkezésének történetéről, de valódi műértelmezéseket is hallhatunk/olvashatunk – s itt kivált a leggyakoribb vendég, Domokos Mátyás nevét kell megemlítenem. Könnyű Albert Zsuzsának, gondolom én, mert nemcsak a felidézett alkotók, de beszélgetőpartnerei is rendszerint a magyar irodalom és szellemi élet jelesei: Keresztury Dezsőtől, Czine Mihálytól, Rába Györgytől Cseres Tiboron, Károlyi Amyn át Lator Lászlóig, Ágh Istvánig, Nagy Gáspárig. Ők, az emlékezők azokat az emlékfoszlányokat is földézik, amelyeket íróként legföljebb memoárjaikban említenének meg, itt viszont felszabadultan mesélhetnek. Mesélhetnek az írók bogarasságairól, hóbortjairól, különcségeiről, igaz és hamis legendáiról, mert a beszélgetéseket kormányzó Albert Zsuzsának nem a mítoszrombolás a célja, nem, hogy az égiekkel játszókat a földre rántsa, hanem az, hogy bennünket, hallgatókat/olvasókat is abban az érzésben részesítsen, amely őt magát leginkább vezérli: az áhítatában. Az étellel együtthangzó irodalom különös misztériumának áhítatában: úgy csodálkozhatunk a magyar irodalom szépségeire, hogy annak sokféle furcsasággal, bolondériával, olykor kemény természettel megáldott/megvert alkotóval is meghitt, személyes közelségbe kerülünk.

Albert Zsuzsa és társai irodalmi legendák sorát hozzák felszínre, némelyiket megtisztogatnak, másokat viszont legendásítva hagynak. A bűbajos Kormos István például maga is teremtette legendáját: születését is sokféleképpen mesélte el, egyszer a Héderváry gróf gyerekének, máskor egy ismeretlen katona fiának mondta és hitte magát, s legendásította árvaságát, szerelmeit is. Mint a Párizsban megismert és verseiben híressé tett Cecil is, akit – Domokos Mátyás szerint – soha senki emberfia nem látott élő való-

jában, ám feltehetően a Cecil húgaként bemutatott, Nagy Éva műfordító lenne Cecil maga. Vasy Géza utóbb monográfiájában ugyan talán minden homályos-gyanús részletnek utánajárt, s kiderítette a legvalószínűbb valóságot, ám úgy érzékelem, az egyszer megfogant legenda örök életűbb, mint a tudomány. Hála Isten, teszem hozzá, mert szükségünk van a legendákra is.

Vajon a magyar szabadságeszményt sérti-e a túlélő, netán Szibériában raboskodó Petőfi legendája, vagy valóságosnak hitt székelykeresztúri sírja, avagy nem inkább legendáival együtt szimbolizálja-e a legérzékletesebben, hogy mit jelentett számunkra a 48-as szabadságharc és annak leverése? És vajon módosítjuk-e véleményünket, mi, olvasók Kálnoky László józanságáról, racionális szemléltéről, ha megtudjuk, hogy Kálnoky László tényleg hitt a kísértetekben, szellemjárásokban? De éppen szelíd gyarlósága miatt válik számunkra is szerethetőbbé – az Albert Zuzsának oly kedves – Jékely Zoltán, aki a kísérteteknél is jobban kötődött az álmokhoz, melyeket munkatársai is nagy tisztelettel őriztek. Munkahelyén, a Széchényi Könyvtár raktárában ugyanis rendszeresen el-elszunyókált, s amikor egyik délben nagyhatalmú főnöke kereste volna, Jékely munkatársa lepisszegte: „Most ne tessék zavarni. Zsoli úr éppen álmodik.” A manapság alig-alig olvasott Tersánszky műveit pedig talán nyomorúságos ifjúkorának itt megismert anekdotái miatt vesszük újra kézbe, vagy éppen a Révainak adott gyilkosan frappáns válaszáért. Tersánszky zsigeri módon volt szabad és független, de mert tényleg a legszegényebb munkásvilágból érkezett az irodalomba, az ötvenes években megpróbálták befogni Rákosi szekerébe. Amikor Révai indulatosan megkérdezte tőle, miért nem akar belépni a pártba, hogy együtt legyen Darvas Józseffel és Illés Bélával, azt felelte: inkább megy a zúzdába Balzac-kal, mint Révaival az élvonalba.

Hadd emlékeztessenek arra, hogy Albert Zsuzsa rádiós beszélgetéseit – megint személyes tapasztalataimra is

hivatkozva – nem csak az irodalmárok és irodalomközeli emberek, de az irodalmat nem olvasók is örömet hallgattak. Azok is, akik talán soha egyetlen sorát nem olvasták Szerb Antalnak, Radnóti Miklósnak, Illyés Gyulának, Sinka Istvánnak, Mándy Ivánnak, Németh Lászlónak, Szabó Lőrincnek, és sorolhatnám – a rádióból igazodási pontokat és megerősítést kaptak. Megerősítést: hogy olyan személyiségek hozták létre és olyan személyiségek folytatják, örökítik tovább a magyar műveltség, a nemzeti identitás fundamentumát, akikre nem feshengve kell gondolnunk, de akikre okkal lehetünk büszkék, s akiket emberi mivoltukban is nagyon szerethetünk. (Ezért fölbecsülhetetlen a tömegmédiá felelőssége és – ma egyre inkább – felelőtlensége.) Úgy tudjuk ugyanis, hogy nekünk, magyaroknak az a legjellemzőbb tulajdonságunk, hogy gyűlölködő és irigy nép vagyunk – ezt a csacsiságot sok *vén huncut* és *gonosz ostoba* próbálta és próbálja elhíttetni velünk régtől fogva. Az az irodalom- és emberkép, amelyet Albert Zsuzsa ezekben a beszélgetésekben fölmutat, nem egy önfeladó, önsorsrontó, nekibúsult, nekikeseredett, hanem jókedvű, játékos, bolondozásra mindig kész, életerős, bizakodó, konokul kitartó, kutakodó szellemű és nagyon rokonszenves népé.

A rádiózást, az interjúzást rendszerint másodlagos alkotói tevékenységnek tartjuk. Nincs értelme föltenni a kérdést, hogy Albert Zsuzsa *legendás irodalmának* öt-hat-hét kötete tekinthető-e az írói életmű részének. Mert az. Csak éppen szokatlanul az: a költő a saját nevével jegyzi a versét; a rádiós, az interjúkat szervező a gyülekezet részeként mutatja meg magát. Nem az én a legfontosabb, hanem az üzenet maga, a továbbadás, a megosztás öröme. A közösség szent szolgálata, amit gyakran lesajnálunk és megmosolyognak ugyan, de ami nélkül sosem volt, és ma sincs sem irodalom, sem élet.

Pécsi Györgyi

Budapest, hommage à Piranesi X. Tőzsdepalota (rézkarc, 2006)